

MANUEL'İN TÜRKLERE KARŞI SEFERİ, 1176*
W. M. Ramsay

Çev.: Arslan DURDU** & Fatih DEMİR***

ÖZ

Kuruluşundan itibaren yönünü batıya dönen Selçuklular, burada sistemli bir fetih politikası takip ederek üzerinde yaşadığımız Anadolu'yu Türk yurdu haline getirmişlerdir. Gerek Türkistan coğrafyasında gerekse Türkistan dışında hâkimiyetlerini tesis etmek isteyen Türk topluluklarının kaderi, daima Türk ordularının savaş meydanlarında kazanacakları zaferlere bağlı olmuştur. Bunun için Türk orduları, tarihin akışını değiştiren ve Türklüğün kaderini tayin eden büyük zaferler kazanmışlardır. Türk Tarihi'nin en önemli dönüm noktalarını oluşturan zaferlerden biri 26 Ağustos 1071 Malazgirt, diğeri ise 17 Eylül 1176 Myriokephalon zaferidir. Malazgirt zaferi Anadolu'nun fethedilmesine, Myriokephalon zaferi ise Türklerin bu topraklarda kalıcı olmalarına zemin hazırlamıştır. Tarihe Myriokephalon Savaşı ismiyle geçen pusu savaşı hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha çok savaşın yeri konusu ön planda olmuştur. W. Mitchell Ramsay, 1886 yılında yayımlandığı ve bizim çevirisini yaptığımız bu makale ile Myriokephalon Savaşının Düzbel'de yapıldığını iddia eden ilk kişidir. Ancak Ramsay daha sonra Wilhelm Tomaschek'ten etkilenerek Düzbel iddiasını, 1895 yılında yayımladığı "The Cities and Bishoprics of Phrygia" adlı eserinde değiştirdiği görülmektedir. Söz edilen eserde; "Manuel'in bozguna uğradığı geçit, her bir tarafı sarp kayalar tarafından yanlardan kuşatılan dar bir uçurumun olduğu Limnai [Eğirdir/Hoyran Gölü] ve Gondani [Kumdanlı] arasında uzanır." sözleriyle savaşın yapıldığı yere dair yeni görüşünü dile getirmiştir. W. M. Ramsay'in, her ne kadar kendisi bile daha sonra Düzbel görüşünden vazgeçip savaşın Kumdanlı'da yapıldığını görüşünü ortaya atsa da, bizim çevirisini yaptığımız bu makalesinde Bizans'ın Göller Yöresinde Türkiye Selçuklularına karşı oluşturduğu savunma sistemi üzerine değerli görüşler ortaya koyması nedeniyle çalışmasının kıymetinden bir şey eksiltmemiştir.

Journal of Hellenic Studies (1883, s. 402)'de¹, Roma İmparatorluğu döneminde birkaç nadir sikke darbeden ve Bizans döneminde bir piskoposluk olan küçük Sibia veya

* Bu makale W. M. Ramsay tarafından 1886 yılında "Notes and Inscriptions from Asia Minor" adlı makale serisinin üçüncüsünde yayımlanan "IX.-Manuel's Campaign Against The Turks, A.D. 1176" başlıklı kısmının çevirisidir. Aynı makale içerisinde "X.-Fines Sagalassensium" adlı bir başlık daha olup bu kısım çeviriye dâhil edilmemiştir. Makalenin tamamı için bkz. W. M. Ramsay, "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 1886, Apr.- Jun., Vol. 2, No. 2, ss. 123-131; Çeviri esnasında yazarın kullandığı yer ve şahıs isimleri aynen korunmuş olup sadece yanına köşeli parantez içerisinde günümüzdeki halleri eklenmiştir. Yazarın Grekçe olarak kitaplardan aldığı metinler ise ilgili kitapların Türkçe'ye çevrilmiş hallerinden alınarak dipnotlara eklenmiştir. Çevirmenler tarafından eklenen dipnotlar ile yazar tarafından makalenin kendisine eklenen dipnotlar arasındaki ayrımı sağlamak adına çeviride dipnotların en sonuna Çevirmen Dipnotu [ÇD] ve Yazar Dipnotu [YD] eklemesi yapılmıştır. Ayrıca çevirinin sonuna makale içerisinde geçen tarihi coğrafyanın daha iyi anlaşılması için W. M. Ramsay tarafından 1888 ve 1895 yıllarında çizilen iki tane de harita eklenmiştir.

** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Doktora Öğrencisi arslandurdu@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi fathdemir@yandex.com

¹ "XIV. *Seiblia-Homa, Ak Dağ adındaki büyük bir kireçtaşı kütesinin güney yamacında bulunmaktadır. Konumu çok güzel, bol suyla besleniyor ve kuzeybatıda Eumenetici Campi ile devam eden düz bir ovaya hâkim ve diğer tüm tarafları da dağlarla veya alçak tepelerle sınırlanmıştır.*

Sublaion kasabasının günümüzde Homa Köyünün² olduğu yerde bulunduğunu gösterdim. Bizans Tarihi'ndeki en trajik olaylarından biri, Selçuklu Türkleri karşısında Bizans İmparatorluğunu tamamen perişan eden ve çaresiz bırakan savaş, Sibli'a'nın yanında meydana geldi. Ancak şimdiye kadar hiç kimse Homa Geçidinin savaşa sahne olan yer olduğunu asla düşünmemiştir.³

Salutaris Eyaletine ve doğuya dağların içinden geçerek yol gösteren geçit ve Sibli'a Ovası, XII. yüzyılda zamana özgü şartlardan dolayı önem kazanmıştır. Geçmişi belirsizdir ve henüz doğru düzgün izah edilememiştir. Bunun çözümü, devrin tarihçilerinde ilk kez görülen ve günümüze kadar gelen bir ismin yorumunun açıklanmasında yatmaktadır: Bu isim Khoma ya da Homa'dır. Burayı Türkler hala Sibli'a mevkiinde bulunan bir köy olarak tanımlar. Khoma adından on ikinci yüzyıl boyunca birkaç kez bahsedilmektedir. Bu, genellikle Khomatenoi [Khoma'lılar] veya *οἱ ἐκ τοῦ Χώματος* [Khoma'dakiler] olarak adlandırılan, belirli birlikler tarafından korunan bir bölge veya eyalet anlamına gelir. Konuyla ilgili tarihi kayıtlarda geçen kısımlar aşağıdaki gibidir:

ὄποσοι ἐκ τοῦ Χώματος ὄρμητο, Anna Komnena I. 131 (Bonn baskısı).⁴

τῶν ἐκ τοῦ Χώματος, Anna I. 134, 170, 178.

τῶν Χωματηνῶν ἑξάρχων, Anna I. 29.

τὸν Βούρτζην τοπάρχην ὄντα Καππαδοκίας καὶ Χώματος, Anna I. 171.

(Lykos [Çürüksu Çayı] üzerindeki Laodikeia [Denizli]'dan itibaren) *διὰ τοῦ Χώματος διελθὼν τὴν Λάμπην κατέλαβε ... ἐφθακῶς δὲ εἰς τὸ Πολύβοτον*, Anna II. 96.⁵

Arameia-Kelainai [Dinar]'den itibaren *εἰς τὸ Χῶμα ἐλθὼν τῷ Μυριοκεφάλῳ ἐφίσταται*, Niketas Khon., s. 231.⁶

*Burada, konumu itibariyle muhkem bir kale olması gereken bir antik kentin izleri vardır. Kinnamus, Ptolemaios ve Hierokles'in anlatımları, buranın hiç şüphesiz Seiblia olduğunu göstermektedir. Kinnamus, Seiblia'nın Maeander [Menderes]'in kaynaklarına doğru kurulmuş bir kale olduğunu söylüyor. Pakatiana ve Pisidia arasındaki sınır, Seiblia ovalarına doğru yol alan nehrin boğazındaki Homa'nın biraz güneyine Maeander Vadisine doğru uzanır. Maeander'in kaynaklarına Homa'dan daha yakın olan Pakatiana'da kale için uygun bir yer yoktur." Bk. W. M. Ramsay, "The Cities and Bishoprics of Phrygia", *The Journal of Hellenic Studies*, 1883, Vol. 4, ss. 370-436. [ÇD]*

² W. M. Ramsay'in makalesini yazdığı 1886 yılında bir köy durumunda olan Homa, günümüzde Gümüşsu ismini almış olup Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı mahalle durumundadır. [ÇD]

³ W. M. Ramsay, 1895 yılında yayımladığı "The Cities and Bishoprics of Phrygia" adlı eserinde Wilhelm Tomaschek'in görüşlerinden etkilendiğini ifade edip, savaşın yapıldığı yere dair görüşünü değiştirmiş ve savaşın Limnai [Eğirdir/Hoyran Gölü] ve Gondani [Kumdanlı] arasındaki coğrafyada meydana geldiğini ileri sürmüştür. Bk. W. M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the Earliest Time to the Turkish Conquest*, Vol. I, Oxford 1895, s. 346, 347.; W. M. Ramsay, "Pisidia and the Lycaonian Frontier", *The Annual of the British School at Athens*, 1902/1903, Vol. 9, s. 249. [ÇD]

⁴ W. M. Ramsay'in faydalandığı Anna Komnena'nın orijinal metinleri, "Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae" serisi içerisinde 1839 ve 1878 yıllarında Bonn'da yayımlanan metinlerdir. Anna Komnena, *Alexiad*, (Ed. Ludovicus Schopenus, Vol. I, CSHB, Bonn 1839; Ed. Augustus Reifferscheid, Vol. II, CSHB, Bonn 1878). [ÇD]

⁵ "...Gerçekten, elde [başkentte] topu topu 300 asker vardı ve bunlar da Khoma'dan devşirilmiş, çok güçsüz, çarpışma deneyiminden yoksun [askerler] idi." , "...Kappadokia ve Khoma Bölge Komutanı olan Bourtzes..." , "...Bunlar, Rum'lar ve Khoma'lılardı ..." , "...Khoma'lıların ve Türklerin başına Katakalon'u getirip..." , "...Khoma'dan askere alınmış olanların..." , "...iki köleden [Komnenos'lara düşman saray adamları Borilos ile Germanos'dan] biri, ya da Khoma'dan gelme [Botaniates yandaşı] askerler yanından..." , "...Khoma yoluyla, Lampe Ovasına vardı; bu yöreye komutan (vali) olarak Eusthatios Kamitzes'i atadı..." Bk. Anna Komnena, *Alexiad*, (Ed. Schopenus, Vol. I, s. 29, 131, 134, 170, 171, 178; Ed. Reifferscheid, Vol. II, s. 96; Türkçe çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 29, 93, 95, 118, 119, 124, 339). [ÇD]

Ducange, bu geç dönemin yazarlarında ki Khoma teriminin anlamını doğru bir şekilde ifade etmiştir ancak Lykia'nın Homa Thema'sının bir parçası ve Likya bölgesindeki Khoma'nın onun içinde merkezi bir şehir olduğu varsayımında hataya düşmüştür.⁷ Sonraki yazarların hiçbiri Khoma Thema'sını dikkate almadı.

Alıntı yapılan kısımlar sadece Khoma Thema'sının, Laodikeia'nın doğusuna uzandığını ve Polybotos'a⁸ giden yolun oradan geçtiğini gösteriyor. Bu alıntılar aynı zamanda Aleksios Komnenos'un 1081 yılında tahta çıktığında thema'nın var olduğunu da bizlere gösterir, ancak bu yeni thema'nın ne zaman kurulduğunu ortaya koymak için elimizde daha eski kanıtlar yoktur. Bu belli ki, X. yüzyılda [İmparator VII.] Konstantinos tarafından tarif edildiği gibi⁹, eski Anatolikon Theması'nın bir parçasıdır. Anatolikon Theması, Konstantinos ve Aleksios Komnenos dönemleri arasında büyük bir değişime uğradı: Doğu, güney ve merkezi bölgelerin çoğunu içeren büyük bir bölümü, Selçuklu Türkleri tarafından ele geçirildi ve bir Selçuklu hâkimiyeti tesis edildi. Selçuklu hükümdarları, Bizans imparatorları veya taht iddiasında bulunanlarının birçoğuyla ittifaklar kurdu ve muhakkak bunun gibi her ittifakın şartı; hak talep ettikleri Anatolikon Theması'nın bir bölümü üzerinde Selçuklu hükümlerinin tanınmasıydı.¹⁰ Ayrıca dikkate değer bir değişiklik, bu bölgenin yol sisteminde görünür. Yüzyıllar süren belirsizlikten sonra Aleksios ve Manuel'in savaşları, ulaşım yollarını tekrar gözden geçirmeye zemin hazırlamıştır. Laodikeia'dan doğuya kadar uzanan ve tabiatın şekillendirdiği büyük anayol güzergâhı sık sık anlatılmış,¹¹ ancak bu yol geç dönem savaşlarında kullanılmamıştır. 1092 yılında Dukas, Laodikeia yoluyla Lampe¹² üzerinden Khoma bölgesini geçip, Philadelpheia'dan Polybotos'a kadar geri çekilen Türkleri takip ederek onların peşinden gitti. 1176-78 yıllarındaki Türk genişlemesini çaresizce geri püskürtme çabaları, Manuel'in tüm harekâtlarını Sibia (Homa)'ya ve Laodikeia ile Sibia arasındaki noktalara yöneltmiştir. Bu ulaşım hattının 1100'den 1200'e kadar, bu kadar önemli hale gelmesinin nedeni, eski ve tabii karayolu hattının Türk topraklarında kalmasıdır.¹³ Laodikeia, Apameia ve bunların arasındaki ülke sınırları Türklere aitti. Sibia Ovası, Selçuklu toprakları yanında

⁶ "...Homa ve Myriokephalon'a geldi..." Bk. Niketas Khoniates, *Historia*, (Ed. Immanuel Bekker, CSHB, Bonn 1835, s. 231; Türkçe çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1995, s. 123. [ÇD])

⁷ Kelimenin önceki yanlış tercümesini düzeltir. Bk. Anna Komn. II. s. 486. [YD]

⁸ Polybotos veya Polyboton günümüzdeki Bolwadun [Bolvadin]'dur. [YD]

⁹ Konstantinos tarafından Anatolikon theması hakkında verilen bilgiler için bkz. Konstantinos Porphyrogenitus, *De Thematibus et De Administrando Imperio*, Ed. Immanuel Bekker, Vol. III, CSHB, Bonn 1840, s. 13-17. [ÇD]

¹⁰ Finlay, güçsüz Bizans İmparatorları ile savaşçı Selçuklular arasındaki bu ittifakların özelliğini ve koşullarını doğru bir şekilde tanımladı. Bizanslı tarihçiler tarafından bölgenin terki gizlenmiş veya dâhil edilmemiştir. Apameia-Kelainai ve Laodikeia *ad Lycum* arasındaki ülkenin Selçuklulara bu yolla teslim edildiği kanıtlanabilir. [YD]; George Finlay, *History of the Byzantine Empire and Greek Empires*, Vol. II, London 1854, s. 231-236. [ÇD]

¹¹ Örneğin, *Journal of Hellenic Studies*, 1882, s. 345. Apameia'dan geçer. [YD]

¹² Anna, II, s. 96, yukarıdan alıntı. [YD]; "...Khoma yoluyla, Lampe Ovasına vardı..." Anna Komnena, *Alexiad*, (Ed. Reifferscheid, Vol. II, s. 96; Türkçe çev. Umar, s. 339). [ÇD]

¹³ Baskıya hazır el yazması durumunda olan Güney Phrygia'nın yerel tarihi üzerine yaptığım araştırmanın sonuçlarını addedelim. [YD]; Ramsay'in burada sözü ettiği çalışması, 1887-88 yıllarında "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands" başlığıyla üç seri halinde yayımlanmıştır. Bkz. W. M. Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (I)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 1887, Dec., Vol. 3, No. 3/4, s. 344-368; W. M. Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (II)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 1888, Mar., Vol. 4, No. 1, s. 6-21; W. M. Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 1888, Sep., Vol. 4, No. 3, s. 263-283. [ÇD]

güneyden ve doğudan sınır komşusu olan Bizans'ın ileri karakoluydu. Şimdilerde Düz Bel diye adlandırılan Sibia'ya yakın bir geçit, o devirde Selçuklu hâkimiyetinden Bizans'ı ayıran dağlardan geçiyordu. Düz Bel'in üstündeki geçit, daha sonra Türk ve Bizans toprakları arasında önemli bir *kleisoura*¹⁴ halini aldı. Bizans tarafına hâkim olan kale, sınırın savunmasında merkezi bir nokta oldu. Ona giden yollar önemli askeri yollar haline geldi. Sınırı savunan imparatorların siyaseti, bu sınır kalesinin korunması üzerine yoğunlaşmış ve bütün bölgenin teşekkülü bu amaç doğrultusunda idare edilmiştir. Kleisoura, Khoma'nın yeni thema'sının menşei idi.

Bu thema'ya uygun olan Khoma isminin menşei açıklayamayacağım bir konudur.¹⁵ Ducange (l.c.) tarafından ileri sürülen Lykia şehri Khoma'dan¹⁶ türetildiği açıklaması kabul edilemez. Khoma Thema'sının Lykia'nın herhangi bir bölümünü içermesi, hemen hemen hiç mümkün değildir. Anna Komnena (I. 171)'dan aktarılan pasajda; Khoma Thema'sının, XII. yüzyılda Kappadokia ismiyle onurlandırılan thema ile komşuluğu ve Khoma Theması ile Kappadokia Thema'sının, General Bourtzes idaresinde olduğu gösterilmektedir. Diğer pasajlar (Anna II. 325 ve 327), Kappadokia'nın o dönemde Amorion [Emirdağ]'un kuzey ve kuzeydoğu düzlüklerini ifade ettiğini ispat etmektedir. Dolayısıyla bu iki thema'nın, İkonion [Konya] Selçuklu Sultanlığına karşı tüm sınır savunmasını içine aldığı açıktır.

Khoma terimini kullanan sadece iki yazar Anna Komnena ve Niketas, tasvir ettiğim bölgeyi ifade ediyorlar. Bu terim, basit bir intikalle, bütün bölgenin savunmasının ağırlıklı olarak bağlı olduğu merkezî kaleyi ilgilendiriyordu ve bu anlamda, Khoma ismi günümüze kadar kullanılmaya devam etti. Sibia mevkiindeki köy, Türkler tarafından Homa diye adlandırılır. Bizans yazarlarında thema terimi, (1) bir eyaleti koruyan birlikler, (2) onların koruduğu ülke veya vilayet, (3) konuşlandırıldıkları merkezi kale anlamına gelir. Kharsianon Thema'sının merkezi kalesi olan κάστρον Χαρσιανόν [Kharsianon Kastron'u], büyük bir ihtimalle belirgin bir eski ada aitti.¹⁷

¹⁴ VII. yüzyılın yarısından itibaren giderek artan Müslüman Arapların akınları nedeniyle Bizans, thema adı verilen idari, askeri ve iktisadi olguların birleştirildiği yeni bir sisteme geçiş yapmıştır. Bu thema'ların alt idari ve askeri birimleri ise bandon, kleisoura ve tourma ismi verilen müstahkemlerdir. Kleisoura, kelime itibarıyla berkitmek, duvar veya çit ile çevirme işlemi; geçit, derbent vb. anlamlarına gelmektedir. Bizans İmparatorluğu, orduların geçişine müsait olan stratejik dağ geçidi bölgelerini Müslüman Araplardan koruyup savunabilmek için sınırlarında *kleisoura* adı verilen müstahkem bölgeler oluşturmuştur. Kleisoura hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyt Güneş, "X. Yüzyıldaki Bizans Taktikonlarına Göre Bizans-İslâm Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralardaki Askerî Taktiklere Dair", *History Studies*, 2018, c. 10, Sy. 1, s. 85-100. [ÇD]

¹⁵ "... Lakin bu bölgeye niçin Khoma adı verilmişti? Acaba evvela bu asker bölüklerine, bilmediğimiz bir sebepten dolayı, Khomatenoi ismi verilmiş ve yerleştikleri yer Khoma adını onlardan mı almıştı? Yoksa yere verilen isim daha eski olup bölükler orada yerleştiklerinden dolayı mı bu ismi almışlardı? Artık bunun anlaşılması imkânsız gibi görünür." W.M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, s. 79.; Türkçe çev. Mihri Pektaş, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 82, 83. [ÇD]

¹⁶ Plinius, Hierokles ve Potelemios'ta, Lykia'da başka bir Khoma'nın varlığı da görülmektedir. Bu Khoma günümüzde Antalya'nın Elmalı ilçesi Sarılar ve Hacımusalar mahalleleri civarındadır. Plinius, *Naturalis Historia*, 5.28., (İngilizce çev. Harris Rackham, *Pliny Natural History II*, The Loeb Classical Library, London 1961, s. 297).; Hierokles, *Synecdemus*, 683.9., (Yay. Haz. August Burckhardt, *Hieroclis Synecdemvs*, Lipsiae 1893, s. 27).; Ptolemy, *Geographia*, Tabvla I Asiae, Licia, Mylias. [ÇD]

¹⁷ Muhtemelen Mushalem [Muşalim] Kale'nin neredeyse zapt edilemez kayasına kurulan hisarıdır. [YD]; Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 249-251, 265.; Türkçe çev. Pektaş, s. 274-276, 293. [ÇD]

Manuel, Türk gücünü kırmak için büyük bir çaba sarf etmeye karar verdiğinde, İkonion ile Bizans toprakları arasındaki iki büyük yolun her birindeki bir noktayı yeniden tahkim etmeye başladı. Bir nokta, eskiden önemli bir askerî istasyon olan Dorylaion [Eskişehir], Konstantinopolis [İstanbul]'ten İkonion'a giden direkt yolda θέμα [Thema] ve ἀπληκτον [Aplekton] idi: Diğeri ise Khoma Thema'sının savunması için merkezî bir kale olan Soublaion ya da Sibliia idi. Büyük darbesini vurmak için ikinci rotayı seçti, (şimdi Honas [Honaz] olarak adlandırılan) Khonai'de kışladı ve sonraki baharda (1176) doğrudan İkonion'a doğru yürüdü.

Bizim tek tanışımız Niketas, daha sonraki hareketleri anlatırken, bu pasajdan sadece bilinen iki isimi kullanır: MYRIOKEPHALON ve TCHYVRIJI KLEISOURA. Homa veya Sibliia'ya yakın önemli bir geçit, Ak Dağ ile Djebel [Cebel] Sultan Dağı¹⁸ bağlayan boğazdan geçer: Bu geçit günümüzde Düz Bel olarak adlandırılır.¹⁹

Sibliia Ovasından ayrılan yol, yaklaşık 1500 m. yükseklikte veya daha fazla dik bir tırmanış ile çimenli yamaçlara çıkıyor. Bu ilk dik tırmanıştan sonra, geçit önümüzde düz ve geniş bir şekilde uzanmaktadır ki, bu yüzden "Düz Bel" olarak adlandırılır. Yaklaşık iki mil daha doğuda yol ikiye ayrılır; Tchul [Çöl] Ovasına (Metropolitanus Campus) giden bir kol, Turrije [Dobrice]²⁰ Boğazı diye adlandırılan uzun bir dar geçitten sağ aşağıya doğru gider; diğeri sola döner ve Sandıklı'ya doğru daha uygun ikinci bir dar geçit iner.²¹

İmparator Manuel'in yaptığı talihsiz seferde geçtiği geçit buydu. O, Myriokephalon adlı harap olmuş bir kaleye ulaştı ve ondan sonra uzun bir dar geçit olan Tchyvriji Kleisoura'sının önüne geldi. (αἱ κλήσουραι τοῦ Τζυβρίτζη κατονομάζονται ἄς καὶ ἡμέλλον Ρωμαῖοι μετὰ τὴν ἀπὸ Μυριοκεφάλου παριέναι ἄπαρσιν, Niket. Khon. 231)²² Komutanlarının uyarılarına karşı, dağımık düzendeki tüm ordusuyla, herhangi bir önlem almadan, bu dar geçidin içine yürüdü ve her iki taraftaki yükseklikleri işgal eden Türkler, Bizans askerlerini zorluk veya tehlike olmadan kılıçtan geçirdiler.

Bu tasvir, Turrije Boğaz'ına görünüşünden değerlendirebildiğim kadarıyla mükemmel bir şekilde uyuyor.²³ Aynı isim [Turrije], Niketas'ın Τζυβρίτζη [Tzybritze] olarak kaleme aldığıyla benzer olabilir, açıkçası Türkçe bir ismin Yunanca yorumudur.²⁴ O halde Myriokephalon, Düz Bel de bir kale idi: Ve biz Homa'da Bel üzerinde bulunan kalıntılar hakkında bilgilendirildik, ancak yürüyüşümüzde onları tam olarak

¹⁸ "Aynı zamanda Samsun Dağı da denir ..." Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, s. 221. [ÇD]

¹⁹ Geçit, herhangi bir haritada işaretlenmemiş ve biz 1883'te geçene kadar herhangi bir modern gezgin tarafından dikkatli bir şekilde incelenmemiş gibi görünüyor. Muhtemelen şu anda Ala Sheher [Alaşehir]'den (Philadelpheia) Konya'ya giden bir gezgine ve yüksek Maeander [Menderes] Vadisinin herhangi bir yerindeki bir gezgine kesinlikle, Düz Bel'i geçmesi katırcılar tarafından tavsiye edilir. Bir tesadüfle bende bu güzergâhı seçtim, aksi halde Manuel'in Türklere karşı seferi benim için hala anlaşılmaz olacaktı. [YD]

²⁰ Boğaz'ın ismi Osmanlı imparatorluğuna ait askerî bir haritada, دوبریجه "Dubrice"- "Dobrice" şeklinde kaydedilmiştir. Bkz. 1910-11 Tarihli Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaasında basılan Dinar Haritası. [ÇD]

²¹ Sadece ikinci dar geçidin içinden geçtim: İlki Doğu'ya giden ana yoldur. [YD]

²² "...Bizans ordusunun Myriokephalon'dan hareket ettikten sonra geçmesi gereken ve "Tzybritze geçiti" adını taşıyan yolun darlaştığı yeri işgal etti. Geçmek isteyecek olursa Bizanslılara derhal karşı koymak üzere birliklerini bu dar geçide doldurdu. Tzybritze geçiti yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun bir vadidir..." Bkz. Niketas Khoniates, *Historia*, (Ed. Bekker, s. 231, 232; Türkçe çev. Işıltan, s. 124). [ÇD]

²³ Düz Bel'den geçide aşağıya doğru baktım ve aynı zamanda Kizil Euren [Kızıllören]'in güneyindeki diğer ucundan geçide baktım. [YD]

²⁴ Grekçe τζη [tze]'nin Türkçedeki yaygın tercümesi sona eklenen ji [ci/ce]'dir. [YD]

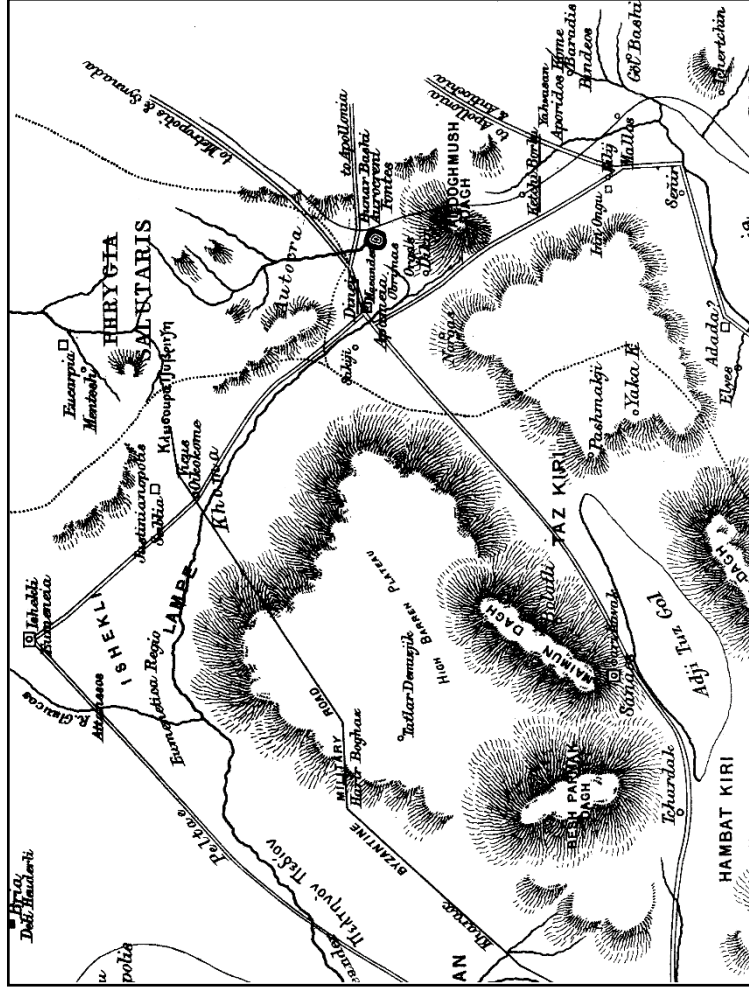
gözlemleyemedik.²⁵ İkonoklast İmparatorlar [726-843], imparatorluğun Müslüman Araplara karşı savunmasını düzenledikleri yıllarda, XII. yüzyılda bir harabe olan Myriokephalon Kalesini, inşa ettirdikleri muhtemeldir. Bu geçit, yalnızca Arap yağmacılarına karşı uzun süreli savaşlar sırasında önemli olabilirdi.²⁶

Manuel ordusunun Türkler tarafından neredeyse imha edilmesinden sonra Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan, Dorylaion ve Soublaion'u tahrip etmesi şartıyla Manuel'e barış teklif etti ve Manuel, en son onarmış olduğu Soublaion'u tahrip ederek (*τὸ Σούβλαιον ἐπιπαριών ... καθαιρεῖ*, Niket. Khon.)²⁷ zorunlu olarak aynı yoldan tekrar Khonai geri döndü. Bu zamandan itibaren Sibia Vadisi Türklerin elindeydi ve halkta İslamiyet'i benimsemiştir.

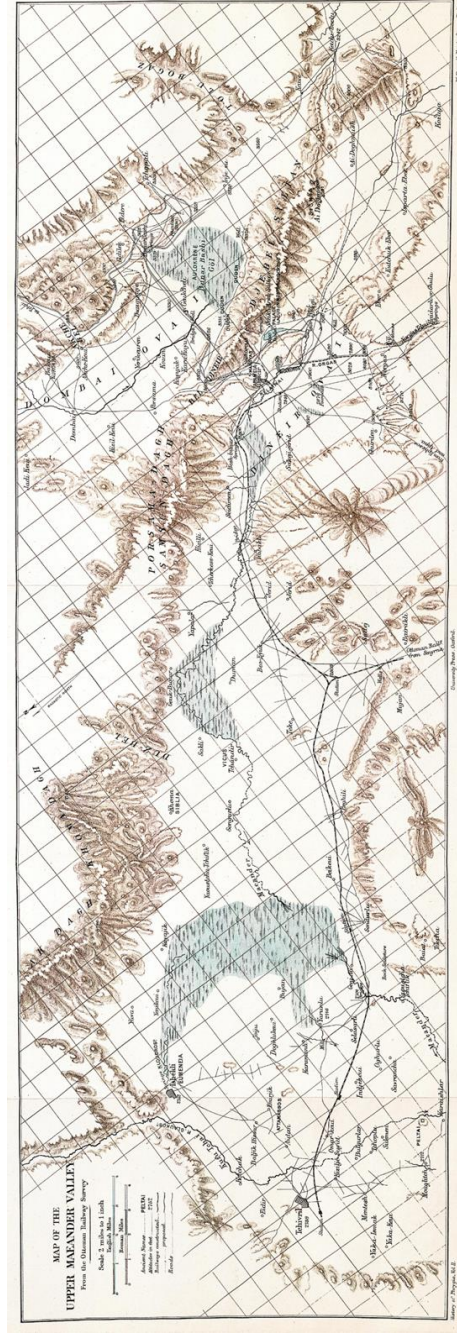
²⁵ "... ikinci durumda Düzbel Köyü yakınlarındaki Cebel Sultan (Sultan Dağları) üzerinden geçmemiz gerekir, dik ve çimen kaplı bir tepeli tırmanıp 1500 fit gibi oldukça yüksek bir noktaya çıkarız. Yamaca ulaştığımızda önümüze tepeden aşağı doğru uzanan geniş bir eğim çıkar. 3 mil ötede büyük ihtimalle geçidi savunmada kullanılmış bir duvar yıkıntısını geçeriz. Bir mil ötesinde ise tepenin 600 fit üzerine ve neredeyse en yüksek noktaya varmış oluruz, burası deniz seviyesinin 4.850 fit üzerindedir. ..." Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, s. 220. [ÇD]

²⁶ Doğudaki bir düşmana karşı sadece savunmada önemlidir. [YD]

²⁷ "...İmparator, önünden geçerken Sultan'ın arzusuna uyarak, Soublaion'u bizzat tahrip etti." Bk. Niketas Khoniates, *Historia*, (Ed. Bekker, s. 250; Türkçe çev. Işıltan, s. 133). [ÇD]

W. M. Ramsay'in 1888 yılında yayımladığı "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (II)" adlı makalesinde yer alan Güney Phrygia haritasında Tzybritze Kleisoura'sını da gösteren bölge haritasının bir kısmı. W. M. Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (II)", Harita II.

W. M. Ramsay'ın 1897 yılında yayımladığı "The Cities and Bishoprics of Phrygia" isimli eserinde yer alan Yukarı Menderes Vadisini gösteren harita. W. M. Ramsay, The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the Earliest Time to the Turkish Conquest, Vol. I, Part II, Oxford 1897.

Kaynakça

- Anna Komnena, (1839). *Alexiad*, Vol. I, Ed.: Ludovicus Schopenus, Bonn: CSHB.
- Anna Komnena, (1878). *Alexiad*, Vol. II, Ed.: Augustus Reifferscheid, Bonn: CSHB.
- Anna Komnena, (1996). *Alexiad*, (Türkçe çev.: Bilge Umar). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Dinar Haritası, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaası, 1910-11.
- Finlay, George, (1854). *History of the Byzantine Empire and Greek Empires*, Vol. II, Edinburgh/London.
- Güneş, Cüneyt, (2018). "X. Yüzyıldaki Bizans Taktikonlarına Göre Bizans-İslâm Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralardaki Askerî Taktiklere Dair", *History Studies*, c. 10, Sy. 1, ss. 85-100, Ankara.
- Hierokles, (1893). *Synecdemus*, Yay. Haz.: August Burckhardt, Lipsiae.
- Konstantinos Porphyrogenitus, (1840). *De Thematibus et De Administrando Imperio*, Vol. III, Ed.: Immanuel Bekker, Bonn: CSHB.
- Niketas Khoniates, (1835). *Historia*, Ed.: Immanuel Bekker, Bonn: CSHB.
- Niketas Khoniates, (1995). *Historia*, (Türkçe çev.: Fikret Işıltan). Ankara: TTK.
- Plinius, (1961). *Naturalis Historia*, (İngilizce çev.: Harris Rackham). Vol. II, London: The Loeb Classical Library.
- Ptolemy, *Geographia*, Tabvla I Asiae.
- Ramsay, W. M. (1883). "The Cities and Bishoprics of Phrygia", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 4, ss. 370-436, England.
- Ramsay, W. M. (1886). "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Apr.-Jun., Vol. 2, No. 2, ss. 123-131, United States.
- Ramsay, W. M. (1887). "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (I)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Dec., Vol. 3, No. 3/4, ss. 344-368, United States.
- Ramsay, W. M. (1888). "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (II)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Mar., Vol. 4, No. 1, ss. 6-21, United States.
- Ramsay, W. M. (1888). "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Sep., Vol. 4, No. 3, ss. 263-283, United States.
- Ramsay, W. M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*, London.
- Ramsay, W. M. (1961). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Türkçe çev. Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ramsay, W. M. (1895). *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the Earliest Time to the Turkish Conquest*, Vol. I, Oxford.
- Ramsay, W. M. (1897). *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the Earliest Time to the Turkish Conquest*, Vol. I, Part II, Oxford.
- Ramsay, W. M. (1902/1903). "Pisidia and the Lycaonian Frontier", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 9, ss. 243-273, Greece.